

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.1

Михайло Гузела

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ТА ЗАХОДУ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

© Гузела М., 2019

Розглянуто проблему застосування домашнього арешту як запобіжного заходу та заходу процесуального примусу в кримінальному провадженні. На основі дослідження наукових позицій окремих вчених-процесуалістів із приводу застосування домашнього арешту зроблено висновок, що домашній арешт є прогресивним запобіжним заходом, що за сутністю є комплексом призначених відповідно до ухвали слідчого судді чи суду обмежень і заборон, які накладаються на обвинуваченого (підозрюваного), пов'язані із його повною чи частковою ізоляцією у межах житла, спрямовані на досягнення мети цього запобіжного заходу, реалізуються й контролюються уповноваженими на те органами. Проте механізм домашнього арешту недосконалий, тому потребує доопрацювання і створення таких умов, щоб його застосування виконувало свою процесуальну функцію на належному рівні.

Ключові слова: процесуальний примус у кримінальному процесі; заходи забезпечення кримінального провадження; запобіжні заходи; домашній арешт.

Михаил Гузела

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ДОМАШНЕГО АРЕСТА КАК МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ И МЕРЫ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Рассмотрено проблему применения домашнего ареста как меры пресечения и меры процессуального принуждения в уголовном производстве. На основе исследования научных позиций отдельных ученых-процессуалистов по поводу применения домашнего ареста сделан вывод, что домашний арест является прогрессивной мерой пресечения, что по сути представляет собой комплекс назначенных в соответствии с постановлением следственного судьи или суда ограничений и запретов, налагаемых на обвиняемого (подозреваемого), связанных с его полной или частичной изоляцией в пределах жилья, направленных на достижение цели этой меры пресечения, реализуемых и контролируемых уполномоченными на это органами. Однако механизм домашнего ареста несовершенный, поэтому он нуждается в доработке и создании таких условий, чтобы его применение выполняло свою процессуальную функцию на должном уровне.

Ключевые слова: процессуальное принуждение в уголовном процессе; меры обеспечения уголовного производства; меры пресечения; домашний арест.

PROBLEMS OF APPLICATION OF THE HOME ARREST AS A PREVIOUS EVENT AND A PROCEEDIAL PRIMARY ACTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the problem of the use of domestic arrest as a preventive measure and the enforcement of procedural coercion in criminal proceedings. On the basis of the research of the scientific positions of individual processologists on the use of domestic arrest, it was concluded that home arrest is a progressive preventive measure, which in its essence is a complex of restrictions and prohibitions imposed on an accused (suspect), appointed in accordance with the decision of the investigating judge or court, connected with its full or partial isolation within the limits of the housing, aimed at achieving the goal of this preventive measure, implemented and controlled by the authorized bodies. However, the mechanism of house arrest is not perfect. Therefore, he needs to improve and create conditions for the use of domestic arrest to perform his procedural function at an appropriate level.

Key words: procedural coercion in the criminal process; measures for ensuring criminal proceedings; preventive measures; house arrest.

Постановка проблеми. Оскільки сьогодні ми переживаємо епоху становлення законодавства України про кримінальне провадження, націленого на гуманізацію кримінального процесуального законодавства, серед основних проблем кримінального провадження на одне із чільних місць виходить проблема застосування окремих заходів процесуального примусу та запобіжних заходів, зокрема домашнього арешту. Багато науковців дискутують із приводу доцільності застосування домашнього арешту, оскільки його механізм недосконалий.

Аналіз дослідження проблеми. Внесок у дослідження проблеми застосування заходів процесуального примусу та запобіжних заходів, зокрема, домашнього арешту в кримінальному провадженні, зробили ціла низка науковців, серед яких І. Л. Дідюк, О. П. Кучинська, В. І. Фаринник, С. І. Макаренко, О. В. Білоус, В. Г. Крайнюк та ін.

Мета статті полягає у визначенні сутності домашнього арешту як заходу процесуального примусу та запобіжного заходу, як одного із найгуманніших засобів, коли йдеться про обмеження чи позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному процесі є порівняно новим, однак доволі поширеним та найменш витратним заходом забезпечення кримінального провадження, оскільки являє собою тимчасове позбавлення волі (ізоляцію) особи підозрюваного чи обвинуваченого без поміщення її до спеціального місця тимчасового утримання (слідчого ізолятора). Така ізоляція особи, як правило, відбувається вдома у власній квартирі чи будинку. Домашній арешт є водночас і заходом процесуального примусу, який застосовують у кримінальному провадженні відповідно до ухвали слідчого судді, суду до підозрюваних або обвинувачених осіб за вчинення злочинів, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, та полягає в тому, що їм заборонено залишати житло цілодобово або в певний період доби [7].

Саме поняття домашнього арешту закріплене у ст. 181 Кримінального процесуального кодексу України. Зазначена норма КПК України наголошує, що домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Такий арешт забороняє особі, яку підозрюють чи обвинувачують у скоєнні кримінального правопорушення, залишати житло у встановлений час доби або ж цілодобово. Тобто особа обмежується у

пересуванні на законних підставах без порушення норм Конституції України, проте зберігає можливість перебувати у звичних для неї домашніх умовах [1].

Справді, домашній арешт як запобіжний захід має низку переваг, оскільки надає підозрюваному, обвинуваченому можливість зберегти соціальні та сімейні зв'язки, а в деяких випадках – продовжити працювати й забезпечувати свою родину. О. В. Білоус висловлює слушну думку, що особливо актуально це у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений є єдиним годувальником у родині. З психологічного погляду домашній арешт для особи, до якої він застосовується, та членів її сім'ї є менш стресовим і психологічно травмуючим запобіжним заходом, оскільки підозрюваний, обвинувачений проживатиме в звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування з родиною (що дуже важливо, зокрема, якщо в родині є малолітні діти або особи, які потребують стороннього догляду), заняття спортом, користування мультимедійною технікою та звичними для себе зручностями щоденного життя тощо [4, с. 179–180].

Проблема ефективності, а, відповідно, і доцільності використання такого запобіжного заходу, як домашній арешт, в Україні є предметом частих дискусій. Адже, на жаль, слідчо-судова практика знає доволі багато випадків, коли підозрювані чи обвинувачені особи, будучи під домашнім арештом, покидали своє місце проживання, тікали за межі України і, як наслідок, уникали відповідальності та покарання за вчинені ними кримінальні правопорушення. Тому зазначений запобіжний засіб розрахований на те, що особа усвідомлює свою провину та свідомо ставиться до можливого покарання за вчинене кримінальне правопорушення. З іншої позиції сумнів у доцільності домашнього арешту породжує низку проблемних питань, пов'язаних із застосуванням домашнього арешту (нормативно-правових, організаційних, фінансових та матеріально-технічних).

Метою застосування будь-якого запобіжного заходу, зокрема домашнього арешту, є забезпечення виконання обвинуваченим, підозрюваним їхніх процесуальних обов'язків, які прямо передбачені кримінальним законодавством. Проте не лише це є основною причиною застосування домашнього арешту як запобіжного заходу в кримінальному провадженні. Законодавці наводять й інші підстави для використання домашнього арешту як найдоречнішого в окремих випадках. Це і дієвий спосіб уникнути переховування особи від органів досудового розслідування і суду, запобігання негативному впливу, а саме залякуванню, підкупу чи шантажу осіб, які можуть вплинути на подальший хід справи, перешкоджання тому, щоб підозрювана чи обвинувачена особа знищила або пошкодила докази, які потрібні для встановлення об'єктивної істини, або іншим способом ввела органи досудового розслідування чи суд в оману [5, с. 220].

Зазначимо, що застосування домашнього арешту передбачає доволі відчутне втручання у приватне життя особи, пов'язане із покладенням низки обов'язків. Перелік конкретних обов'язків, які необхідно покласти на особу, повинен визначити прокурор, на підставі: наявності певних обставин (обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, на які вказує слідчий, прокурор; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні), а також необхідності покладення певних обов'язків на конкретну особу [2, 8].

Домашній арешт, як видається, є позитивною умовою для держави, адже у разі його застосування на державний бюджет не лягає тягар створення умов для утримання та ізоляції підозрюваного чи обвинуваченого. Особа сама себе забезпечує за своїм місцем проживання та не відчуває дискомфорту, бо перебуває у звичній для себе обстановці. Як правило, домашній арешт призначають за тією адресою, за якою проживає підозрюваний чи обвинувачений, проте в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України не зазначено, чи має квартира або будинок обов'язково належати такій особі на праві власності. Тобто це може бути, наприклад, орендоване приміщення, у якому проживає особа [6].

Після ухвалення рішення щодо застосування домашнього арешту особу, до якої його застосовують, беруть на відповідний облік в органі Національної поліції за місцем її проживання. Працівники поліції зобов'язані в такому випадку здійснювати контроль за дотриманням підозрюваним, обвинуваченим усіх своїх обов'язків та умов запобіжного заходу чи покарання.

Як вже було зазначено вище, для повноцінного контролю за особою, для якої встановлено домашній арешт, ухвалою суду можуть бути застосовані електронні засоби контролю за місцем її перебування, перелік яких наведено в Порядку застосування електронних засобів контролю, затвердженому наказом МВС України від 08.06.2017 р. № 480. До них належать електронний браслет, електронний моніторинг, мобільний контрольний пристрій, мобільний пульт моніторингу, стаціонарний пульт моніторингу, стаціонарний контрольний пристрій [2, 3]. Дотримання умов запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту також перевіряють працівники поліції у денний час, проте якщо надійшов сигнал про порушення умов цього заходу, а саме залишення житла у заборонений час, працівники поліції можуть навідатися до цієї особи і вночі. У разі здійснення спротиву з боку підозрюваного, обвинуваченого такому відвідуванню працівникам поліції надано право подолати спротив та увійти у житло [3].

Усі випадки повідомлення підозрюваним про вимушене порушення умов домашнього арешту (наприклад, виникнення за місцем проживання загрози його життю або здоров'ю внаслідок пожежі, аварії, стихійного лиха тощо або про захворювання та поміщення на стаціонарне лікування) перевіряються. Якщо встановлено порушення умов застосування домашнього арешту від підозрюваного, обвинуваченого вимагають письмового пояснення причини такого порушення. Порушення фіксує співробітник поліції [3, с. 180].

Необхідно нагадати про те, що навіть електронні засоби контролю не можуть забезпечити повний контроль над підозрюваним чи обвинуваченим, адже, як ми вже зазначали, відомі непоодинокі випадки самовільного зняття електронних браслетів та втечі. Це пояснюється тим, що сьогодні бракує електронних засобів контролю, а більш ніж половина електронних браслетів, які має в своєму розпорядженні поліція, несправні. Крім того, через надто високу ціну на електронні засоби контролю їх не вистачає, унаслідок недостатнього державного фінансування закуповують дешевші та неякісні браслети, що відповідно неефективні. Тільки якісні та сертифіковані пристрої можуть гарантувати виконання покарання чи застосування як запобіжного заходу домашнього арешту повною мірою. Щоб хоч якось подолати цю проблему, варто не обмежуватися лише такими засобами контролю. Вважаємо, що ефективнішими будуть раптові відвідування підозрюваного або дзвінки чи опитування сусідів.

Підсумовуючи, можна зробити висновки, що домашній арешт залишається одним із найгуманніших засобів, коли йдеться про обмеження чи позбавлення волі. Його давно та доволі активно застосовують у багатьох державах світу і Україна не є винятком. Домашній арешт – прогресивний запобіжний захід, що за сутністю є комплексом призначених відповідно до ухвали слідчого судді, суду обмежень і заборон, які накладаються на обвинуваченого (підозрюваного) у зв'язку з його повною чи частковою ізоляцією у межах житла, спрямовані на досягнення мети цього запобіжного заходу, які реалізують і контролюють уповноважені на те органи. Проте механізм домашнього арешту є недосконалим, про що свідчать вищенаведені аргументи, тому він потребує доопрацювання і створення таких умов, щоб застосування домашнього арешту виконувало свою процесуальну функцію на належному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : наказ МВС України від 8 червня 2017 р. № 480 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>.
4. Білоус О. В. Окремі питання застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні. Київ: Юридична наука, 2014. № 10. С. 179–180.
5. Коваленко В. В. Кримінальний процес : [підручник] / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удаलोвої, Д. П. Письменного. К.: Центр учбової літератури”, 2013. 544 с.
6. Слободян Р. В. Домашній арешт як альтернатива триманню під вартою у світлі проекту Кримінального процесуального кодексу України. *Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України*: матеріали

міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20 квіт. 2012 р.). Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 220–223. 7. Інструкція про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.07.2016 року № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16>. 8. Рішення ЄСПЛ у справі “Вітторіо і Луїджи Манчіні проти Італії”. URL: www.rppei.narod.ru/echr/.../vittorio_and_luigi_mancini.htm.

REFERENCES

1. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine] від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
2. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Procedural Code of Ukraine]: *Zakon Ukrainy* від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok zastosuvannia elektronnykh zasobiv kontroliu* [On approval of the Regulations on the procedure for the use of electronic controls]: *nakaz MVS Ukrainy* від 8 червня 2017 р. № 480 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>.
4. Bilous O. V. *Okremi pytannia zastosuvannia domashnoho areshtu u kryminalnomu provadzhenni* [Separate issues of house arrest in criminal proceedings]. Kyiv: Yurydychna nauka, 2014. № 10. P. 179–180.
5. Kovalenko V. V. *Kryminalnyi protses* [Criminal process]: [pidruchnyk] / za zah. red. V. V. Kovalenka, L. D. Udalovoi, D. P. Pysmennoho. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2013. 544 p.
6. Slobodian R. V. *Domashnii aresht yak alternatyva trymanniu pid vartoiu u svitli proektu Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy* [Home arrest as an alternative to detention in light of the draft Criminal Procedure Code of Ukraine]. Aktualni problemy reformuvannia kryminalno-protsesualnoho zakonodavstva y udoskonalennia diialnosti sudovykh i pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Luhansk, 20 kvit. 2012 p.). Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka, 2012. P. 220–223.
7. *Instruktsiia pro poriadok vykonannia orhanamy Natsionalnoi politsii ukhval slidchoho suddi, sudu pro obrannia zapobizhnoho zakhodu u vyhliadi domashnoho areshtu ta pro zminu ranishe obranoho zapobizhnoho zakhodu na zapobizhnyi zakhid u vyhliadi domashnoho areshtu* [Instruction on the procedure for the execution of the decisions of the National Police by the investigating judge, the court about the choice of a preventive measure in the form of a house arrest and the change of the previously chosen preventive measure for a preventive measure in the form of a house arrest]: *Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy* від 13.07.2016 року № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16>.
8. *Rishennia YeSPL u spravi “Vittorio i Luidzhy Manchyni proty Italii”*. [ECtHR judgment in Vittorio & Luigi Mancini v. Italy]. URL: www.rppei.narod.ru/echr/.../vittorio_and_luigi_mancini.htm.

Дата надходження: 23.04.2019 р.